ГЛАВА I

БРИТАНИЯ

През лятото на 699 г. от основаването на Рим, по днешното летоброене 55 г. преди Христа, проконсулът на Галия Гай Юлий Цезар обърнал поглед към Британия. Все още във война с Германия и Галия, той насочил вниманието си към този мрачен остров, който подклаждал амбициите му и вече бил пречка за осъществяване на плановете му. Знаел, че островът е населен със също такива племена, каквито се изправили срещу него в Германия, Галия и Испания. Островитяните помагали на местните племена по време на последните му кампании на северния бряг на Галия и имали същите корени, но келтското у тях било по-ясно изразено вследствие на изолирания им живот. Година по-рано британските доброволци разделили с венетите горчилката от поражението на брега на Бретан. Бегълците от светкавично завоюваната Галия намерили топъл прием и подслон в Британия. Сега за Цезар островът се превърнал в неделима част от плана му да покори северните варвари и да ги постави под римско управление. Земята там, когато не била покрита с гори или блата, била цветуща и плодородна. Климатът, макар и далеч не най-мекият, бил умерен и здравословен. Местните жители, колкото и да били недодялани, представлявали някаква ценност като роби за по-тежката земеделска работа, в мините и дори в домакинството. Носели се слухове за добив на перли и дори на злато. Даже и да не стигнело времето за кампания тази година, мислел си Цезар, за него щяло да бъде много полезно да посети острова, да види какво представляват обитателите му и да се запознае с ландшафта, с разположението на заливите и подходите откъм морето. Галите не знаели почти нищо за това.[1] Натежали и други съображения. Колегата на Цезар от Триумвирата, Крас, разпалил въображението на римския Сенат и народа с дръзкия

[1] Приведените цитати са от съчинението на Цезар „Записки за галската война“. – Б. пр.

си поход към Месопотамия. Тук, на другия край на познатия свят, пред Цезар се откривала възможността да извърши нещо също толкова героично. Римляните мразели морето и се бояли от него. Два века по-рано в отчаян опит за оцеляване те победили Картаген в неговата родна стихия, Средиземно море, но мисълта за десант на римските легиони на далечния непознат митичен остров в безкрайния Северен океан щяла да развълнува умовете и да се превърне в тема за разговор във всички слоеве на римското общество.

Нещо повече, Британия била люлката на друидската религия, която в различни форми и степен оказвала огромно влияние върху живота в Галия и Германия. „Онези, които искат да научат нещо по въпроса – пише Цезар, – отиват за тази цел в Британия.“ Отвратителният обичай да се принасят човешки жертви бил следван от британските друиди с безмилостна непреклонност. Тайнствените горски жреци и техните последователи били обвързани помежду си чрез най-ужасните ритуали, които човек може да си представи. Може би там, в дървените олтари на този мрачен остров, се криела страшната, тревожеща въображението тайна, която обединявала галските племена. Откъде ли идел този зловещ обичай? Дали не бил част от наследството, завещано на западния свят от Картаген, преди римските легиони да го изравнят със земята? Тогава това бил най-големият проблем. Взорът на Цезар проникнал през столетията и там, където той побеждавал, възниквала цивилизация.

И така, през лятото на 55 г. преди Христа той изтеглил армията си от Германия, разрушил построения от самия него великолепен дървен мост над Рейн при Кобленц и целия юли се придвижвал на запад, към галското крайбрежие, някъде между днешните Кале и Булон.

Цезар смятал британците за по-див и изостанал клон на келтските племена, които подчинил в Галия. С армия от десет легиона, по-малко от петдесет хиляди души, той тръгвал срещу една храбра войнствена раса, която несъмнено разполагала с поне половин милион воини. На другия му фланг били германците, изтласкани на запад под напора от изток. Политиката му спрямо тях била да отблъсква постоянните стремителни набези на ордите им към Рейн, когато нахлуели отвъд реката. Макар тогава войната да се водела и от двете страни само със закалено желязо и успехът да зависел единствено от дисциплината и изкуството на пълководеца, Цезар смятал, че той и войниците му не отстъпват по нищо на тези гиганти. Едно нападение над Британия едва

ли щяло да увеличи особено трудностите и опасностите на кампанията. Но на морския бряг изникнали нови проблеми. Имало приливи, непознати за Средиземно море. Бурите връхлитали по-често и по-яростно тукашните брегове. Римските галери и техните капитани се сблъскали със свирепата мощ на Северно море. При все това само година по-рано те били нанесли съкрушително поражение на венетите, които били опитни мореплаватели. Със сърпове, закрепени на дълги пръти, те прерязали такелажите на прекрасните кораби на противника, а абордажни групи избили екипажите им. Римляните станали господари на проливите, отделящи Британия от материка. Сега солената вода вече не била препятствие, а открит път. Ако не се смятат капризите на времето и приливите и теченията, за които Цезар, по собственото му признание, не успял да получи достоверна информация, други пречки за нахлуването в Британия нямало. Тогава още не съществували обрулените от бурите линейни кораби, които близо две хиляди години по-късно препречили пътя на великия корсикански завоевател към господството над света. Сега трябвало само да се избере хубаво време през някой ясен августовски ден, да се прехвърлят няколко легиона до най-близкия бряг и да се види какво толкова има в крайна сметка на този загадъчен остров.

Докато се придвижвал от Рейн през Северна Галия, твърде вероятно през Реймс и Амиен, към крайбрежието, Цезар пратил един от хората си с кораб да огледа брега на острова и когато стигнал до днешен Булон, а може би до устието на Сома, разузнавачът му го посрещнал там заедно с информирани хора – търговци, келтски вождове и британски изменници. Цезар съсредоточил силите, с които победил венетите, в двата най-близки до Британия залива и зачакал подходящ ден за десанта.

* * *

Какъв бил всъщност този остров, който за пръв път в историята щял да стане част от големия свят? Неотдавна в каменистата земя около Суонскоум беше открит човешки череп, чиято възраст се определя на около четвърт милион години. Биолозите установиха значителни отлики от главите, в които се помещават мозъците ни днес, но няма основание да смятаме, че този далечен наш предшественик от палеолита е бил неспособен на всички престъпления, глупости и грешки, които открай време характеризират човешкия род. Очевидно от дълги, почти засти-

нали във времето периоди, мъже и жени, голи или загърнати в животински кожи, бродели из девствените гори или прекосявали обширните блата и се дебнели един друг или дивите зверове, приветствани, както поетично пише историкът Тревелиън, от песните на безброй птици. Смята се, че по онова време цяла Южна Британия е можела да изхрани с дивеча си не повече от седемстотин семейства. Това наистина бил венецът на сътворението! Седемстотин семейства на цялата тази прекрасна земя и никаква работа, освен лова и боя. Човекът вече бил разбрал, че кремъкът е по-добър от юмрука. Потомците му ровели дълбоко в чакъла и варовика, за да търсят подходящ по размер и качество кремък за бойните си брадви, и така успявали да оцелеят. Но по онова време хората умеели да правят от кремък единствено примитивни сечива.

В края на ледниковия период промените в климата довели до упадъка на цивилизациите на ловците от старокаменната епоха, а след много дълъг период от време вълните на нашествията докарали неолитната култура в горите на Запада. Пришълците имали примитивно земеделие – разравяли почвата и засявали семена на ядливи растения. Правели ями или дупки, които постепенно напълвали с отпадъците на цели поколения, и живеели заедно за по-голяма сигурност. Започнали да издигат земни ограждения по високите места, където прибирали добитъка през нощта. Уиндмил Хил недалеч от Ейвбъри илюстрира опитите на тези примитивни строители да осигурят защита на стадата и хората. Нещо повече, човекът от неолита открил начини да шлифова кремъка, придавайки му съвършената за убиване форма. Това показвало огромен напредък, но предстояли и други изобретения.

Изглежда, по онова време „цяла Западна Европа била населена с раса от дългоглави, които се различавали донякъде външно и особено по цвета на кожата – на север били по-светли, а на юг по-мургави, но като цяло си приличали. В тази област на „дългоглави“ се вклинили „кръглоглави“ пришълци от изтока, които антрополозите наричат „алпийската раса“. И все пак повечето хора, нахлули в Британия, принадлежали към западноевропейския дългоглав тип и като цяло си приличали с тамошните жители; следователно, независимо от отликите между различните пришълци, в Британия имало тенденция към установяването и поддържането на сравнително еднообразен дългоглав тип.“[1]

[1] Колингуд и Майърс, „Римска Британия. – Б. пр.

Като цяло черепите, намерени в Британия, независимо от епохата, принадлежат към дългоглавия или средноглавия тип. Все пак се знае, че представителите на културата на камбановидните чаши[1] и други кръглоглави племена са проникнали на много места и са се утвърдили като един от основните елементи на населението. Кремацията, прилагана почти повсеместно през късната бронзова епоха, е унищожила почти всички свидетелства за смесването на дългоглавия и кръглоглавия тип, но без съмнение и двата типа са се запазили и въз основа на по-късни находки, когато по римско време кремациите се сменили с погребения, антрополозите от старата школа твърдят, че могат да различат характерен романо-британски тип, макар че е възможно той да се е утвърдил дълго преди римското нашествие. По-късните изследвания поставят тази ранна категоризация под съмнение.

Някога Британия била част от континента. Англия и Холандия били съединени от широка равнина, в която Темза и Рейн се срещали и водите им течели на север. Вследствие на леко разместване на земните пластове равнината потънала няколко десетки метра и открила достъп на океана до Северно и Балтийско море. Друг катаклизъм, важен за нашия разказ, разделил скалите на Дувър и нос *Гри Не* и океанът с приливите си прокопал Дувърския пролив и Английския канал. Кога е станал този огромен разрив? Доскоро геолозите го отнасяха към период много преди появата на неолитния човек. Но проучванията на глинените пластове и отлаганията на норвежките ледници показват пласт след пласт и година след година какво е било времето през миналите епохи и освен това модерната наука е намерила други методи за броене на вековете. Въз основа на тези и други данни бяха създадени времеви и климатични скали, които обхващат с доста голяма точност много хилядолетия от доисторическото време. Тези скали позволяват да се определи времето, когато по-мекият климат позволил дъбовите гори да заменят боровите в Британия, а вкаменелите растения дават допълнителни детайли. Мрежите на траулерите изваждат от дъното на Северно море части от дървета, които според климатичната скала свидетелстват, че преди по-малко от девет хиляди години на площи, намиращи се днес на дълбочина повече от 100 метра под морското равнище, са расли дъбове. Тогава Британия все още била издатина на Ев-

[1] Част от курганната култура, възникнала в края на 3-то хилядолетие пр. Хр. и бележеща началото на бронзовата епоха в Европа. – Б. пр.

ропа или отделена от нея от тесен приливен ръкав, който постепенно се е разширил и се е превърнал в Дувърския пролив. Това било по времето, когато се строяли пирамидите и учени египтяни старателно изследвали древните руини на Сакара.

Докато нашият днешен остров все още е бил свързан с континента, е било направено друго велико подобрение в човешките методи за унищожение. Били открити и извлечени от земята медта и калаят. Първата била твърде мека, а вторият – твърде крехък, за да бъдат използвани по предназначение, но смесени от човешкия гений, те поставили началото на бронзовата епоха. При равни други условия хората, въоръжени с бронз, можели да победят тези с кремъка. Откритието било посрещнато с въодушевление и бронзовата епоха започнала.

Нашествието, или по-точно проникването на бронзовите оръжия и инструменти от континента продължило много векове и двадесет или тридесет поколения се сменили, преди да се почувства някаква осезаема промяна. Професор Колингууд ни рисува картина на така наречената късна бронзова епоха. „Британия – пише той – като цяло била изостанала страна в сравнение с континента; с примитивна цивилизация, мудна и пасивна, получаваща благата на прогреса предимно в резултат на нашествия и отвъдморски внос. Населението ѝ живеело или в изолирани стопанства, или в села, разположени предимно на каменисти речни брегове или на възвишения, варовикови хълмове и оолитни[1] плата, чиято естествена растителност по това време до голяма степен била разчистена. Всяко селище било заобиколено от малки ниви, обработвани или с ръчно рало като онези, които доскоро все още се използваха от дребните земеделци на Хебридите, или в най-добрия случай с леки плугове, теглени от волове, които само разрохквали почвата, без да я обръщат. Мъртвците били изгаряни, а прахът им се съхранявал в урни, които били заравяни в постоянни гробища. Така че страната била населена с упорити и трудолюбиви пле-

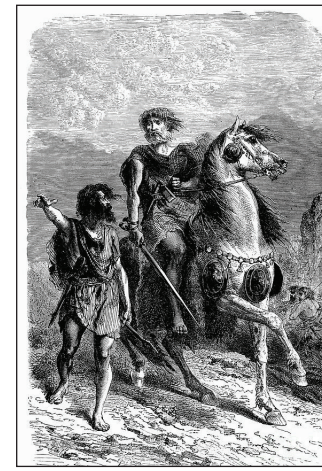

Воини от бронзовата епоха, гравюра.

[1] От оолит, утаечна скала с концентрични пластове. – Б. пр.

мена, изхранващи се от земеделие и скотовъдство, а ловът и риболовът служели като допълнителни източници за препитание. Те изработвали груби глинени съдове без грънчарско колело и все още използвали кремъка за направата на върхове на стрели, но ги посещавали странстващи майстори на бронзови изделия, които можели да правят мечове, копия, брадви и много други видове сечива и съдове – сърпове, дърводелски инструменти, метални части за каруци, кофи и котли. Съдейки по липсата на градове и малобройните укрепления, тези хора не били подготвени за военни действия, а политическият им живот бил прост и неразвит, макар че имало определено разделение на бедни и богати, тъй като многобройните метални предмети от този период свидетелстват за значително богатство и разкош."

Късната бронзова епоха в южната част на Британия, според повечето авторитетни учени, започнала около 1000 години пр. Хр. и продължила до 400 г. пр. Хр.

По това време на сцената на изобретенията се появил нов фактор. Било открито желязото и започнала обработката му. Хора, въоръжени с желязо, навлезли в Британия от континента и избили хората, въоръжени с бронз. По това от дистанцията на изминалите хилядолетия можем да разпознаем себеподобните си. Двуного, способно да убие друго двуного с желязо, в очите на нашия съвременник безусловно е човек и брат. Няма съмнение, че за трошене на черепи, както дългоглави, така и кръглоглави, няма по-подходящо нещо от желязото.

Желязната епоха сменила бронзовата. Тя донесла със себе си по-сложна и по-висша форма на обществени отношения, но въздействието ѝ върху тогавашното население се проявявало твърде постепенно и обичаите на хората, вкоренени от памтивека, се променяли много бавно и трудно. Бронзовите инструменти без съмнение останали в употреба чак до последното столетие преди Христа, особено в Северна Британия.

Сблъсъкът на желязото и бронза обхванал нашия остров още преди Юлий Цезар да спре погледа си върху него. След 500 г. пр. Хр. периодичните нашествия от континента постепенно променили цялата южна част на острова. „В общи линии – казва професор Колингууд, – селища, в които се откриват грънчарски изделия, характерни за тази култура, се срещат в цялата югоизточна част на страната, от Кент до Котсуолдс и залива Уош. Много от тези селища разкриват начин на живот, който слабо се отличава от този през късната бронзова епоха; това са стопанства или села, често незащитени, разположени сред малки

полета по речните брегове или на ниски хълмове; хората изгаряли мъртвците си, складирали зърното си в ями в земята и го мелели с примитивни ръчни мелници, в които още нямало горен камък, въртящ се върху долен; гледали волове, овце, кози и прасета, все още използвали бронзови и дори кремъчни оръдия и почти нямали желязо, но този по-късен период се отличава с един променен стил на керамиката, която обаче все още се изработвала без грънчарско колело."

Преселниците от желязната епоха възродили огражденията по възвишенията, чието строителство било прекратено още през неолита. През IV-III в. пр. Хр. в обитаемата част на острова се появили множество такива съоръжения. Те се състояли от един отбранителен вал, понякога каменен, но обикновено земен, укрепен с дървени подпори и защитен само от един ров.

Размерите на тези валове обикновено не били много големи. Входовете били просто замислени, макар че при археологическите разкопки понякога се откриват останки от дървени стражеви помещения. Тези оградени места не били просто убежища. Често те били селища с отделни жилища и се обитавали постоянно. Малко вероятно е да са се използвали като укрепления на нашествениците във вражеските земи. Тъкмо обратното, те изглежда се появили постепенно, с увеличаването на броя на новите вълни от преселници през желязната епоха и развитието на племенната система, довела след време до войните между различните родове.

Последната вълна на келтски нашествия, белязала желязната епоха, нахлула в началото на първото столетие преди Христа. „Племената на белгите дошли в Кент и се разселили из Есекс, Хартфордшир и отчасти в Оксфордшир, а други групи от същите племена по-късно се пръснали из Хемпшир, Уилтшир, Дорсет и части от Съсекс."[1] Няма съмнение, че белгите били най-развитите нашественици, проникващи някога във вътрешността на острова. Те яздели коне и карали колесници. Не били привърженици на укрепените възвишения, на които разчитали тогавашните жители. Белгите построили нови градове в долините, понякога в подножията на хълмовете, на които стояли старите укрепления, и за пръв път започнали да секат монети от сребро и мед. Те се утвърдили като племенна аристокрация в Британия, подчинявайки местните жители. На изток построили Уитхампстед, Веруламий (Сейнт Олбънс) и Камулодунум (Колчестър), а на

[1] Дарби, „Историческа география на Англия". – Б. а.

юг – Калева (Силчестър) и Вента Белгарум (Уинчестър). Били близки родственици на галите, от които произлизали. Това дейно, енергично, войнствено и властно племе бързо и с лекота се утвърждавало навсякъде и вероятно разчитало на дълго господство. Но тежките стъпки на римските легиони отеквали по петите му и белгите скоро били принудени да бранят завоеванията си от още по-добри воини и по-развити системи на управление и водене на война.

По това време в Рим, тогавашния център на света, имали твърде слаба представа за западните острови. „Древните географи смятали, че океанът обкръжава цялата земя и не знаели за никакви острови." Около 445 г. пр. Хр. Херодот бил чувал за някакви тайнствени острови далеч на запад, които наричал Каситериди, но предпазливо ги отнасял към митологията. Но в средата на четвъртото столетие преди Христа Питей от Марсилия – без съмнение един от най-великите изследователи в историята – предприел две пътешествия, по време на които действително обиколил по море Британските острови. Той провъзгласил съществуването на „*Претанските* острови Албион и Йерне[1]", както ги нарича Аристотел. Питей бил сметнат за фантазьор и откритията му били оценени по достойнство дълго след като неговият свят останал в миналото. Но дори и през трети век преди Христа римляните имали определена представа за трите големи острова Албион, Йерне и Туле (Исландия). Всичко там било странно и чудовищно. Това били крайните предели на света. От друга страна, в Рим търговията с калай била свързана с големи интереси и през 140 г. пр. Хр. Полибий пише, че тези острови били широко обсъждани от авторите, които пишели по търговски въпроси.

* * *

Ние сме далеч по-информирани за всичко това от Цезар, когато отплавал от Булон. Ето някои от неговите впечатления:

„Вътрешността на Британия е населена с хора, които претендират, че са изконни жители на тази страна, позовавайки се на устните си предания; крайбрежието е обитавано от белгийски пришълци, дошли да грабят и да воюват – почти всички те са запазили племенните си названия – и впоследствие са се заселили за постоянно и са започнали да обработват земята. Населението

[1] Днешна Ирландия. – Б. пр.

е изключително многобройно, стопанствата са нагъсто и силно напомнят тези на галите, а добитъкът е многочислен. За разплащане използват бронзови или сребърни монети, както и железни слитъци с определено тегло. Във вътрешността се добива калай, а по крайбрежието – малки количества желязо. Медта се внася отвън. Има всякакви дървета, същите като в Галия, няма само бук и ела. Те смятат, че зайците, кокошките и гъските не се ядат, но ги отглеждат за забавление. Климатът е по-умерен от този в Галия и студовете не са толкова жестоки.

От всички тамошни жители най-цивилизовани са тези, които живеят в Кент (изцяло крайбрежен район), и начинът им на живот не се различава съществено от този на галите. Повечето племена от вътрешността не сеят, а се изхранват с мляко и месо и се обличат в кожи. Всички брити боядисват телата си със сърпица, която ги обагря в синьо и им придава по-страшен вид в боя. Носят дълги коси и бръснат целите си тела, освен главите и горната устна. Групи от десетима-дванайсет мъже, най-вече братя, бащи и синове, имат общи жени, но децата от тези съюзи се смятат за деца на мъжа, с когото жената е съжителствала най-напред.“

* * *

В края на август 55 г. пр. Хр. Цезар отплавал към полунощ с осемдесет транспортни кораба, на които натоварил два легиона, а при първите слънчеви лъчи видял белите скали на Дувър, отрупани с въоръжени мъже. Той сметнал мястото за „крайно неподходящо за дебаркиране“, тъй като брегът можел да бъде обстрелван от скалите. Затова пуснал котва и изчакал прилива, продължил седем мили по-нататък и слязъл на Албион в плитчините между Дийл и Уолмър. Ала бритите, които следели движението му, се придвижвали по брега успоредно с него и били готови да го посрещнат. Събитията, които последвали, влезли в историята. Островитяните на коне и колесници навлезли в прибоя, за да посрещнат нашествениците. Транспортните и бойните кораби на Цезар

Юлий Цезар прекосява Ламанша, гравюра.

спрели в по-дълбокото. Легионерите, които не знаели каква е дълбочината, се поколебали пред дъжда от копия и камъни, но орлоносецът на десети легион се хвърлил във вълните със свещената емблема, а Цезар насочил бойните си кораби с катапултите и лъконосците към фланга на бритите. Окуражени по този начин римляните наскачали от корабите, строили се, доколкото им позволявали условията, и поели срещу врага. Последвала кратка ожесточена битка сред вълните, но римляните стигнали до брега, където успели да застанат в боен строй, и принудили бритите да побягнат.

Но слизането на брега било едва първата неприятност, с която Цезар се сблъскал. Кавалерията му, която потеглила три дни покъсно, натоварена на осемнадесет транспортни кораба, вече била в полезрението му, когато внезапно връхлетелият вятър я отнесъл далеч надолу в пролива и римляните имали късмет, че изобщо успели да се върнат на континента. Високият прилив, чиято причина – пълнолунието – Цезар не разбирал, нанесъл тежки щети на флота му, стоящ на котва. „Няколко кораба – пише той – бяха разбити, а останалите изгубиха въжетата, котвите и останалия си такелаж и бяха неизползваеми, което, естествено, постави цялата армия в много трудно положение. Те нямаха нито други кораби, с които да се върнат, нито материали, с които да ремонтират корабите; и тъй като беше ясно, че трябва да се върнат до зимата в Галия, не се бяха запасили със зърно за зимуване в Британия."

След битката на брега бритите поискали мир, но виждайки в каква беда са изпаднали нашествениците, били обнадеждени и прекъснали преговорите. Многоброен неприятел нападнал римските фуражири. Но легионерите били взели всички предпазни мерки и дисциплината и тежкото въоръжение за сетен път си казали думата. Колко много храна имало на острова става ясно от факта, че двата легиона успели да се изхранят две седмици само от реколтата около лагера. Бритите се покорили. Завоевателят им поставил незначителни искания. След като разрушил много от корабите си, за да поправи останалите, Цезар бил доволен да се върне на континента с няколко заложници и пленници. Той дори не се и опитал да представи експедицията си като успех. За да заличи спомена за нея, на следващата година се върнал отново, този път с пет легиона и кавалерия, натоварени на осемстотин кораба. Размерът на армадата смаял островитяните. Слизането на брега било безпрепятствено, но морето отново се разбунтувало. Цезар бил навлязъл дванадесет мили във вътрешността на острова, когато вестта, че силна буря е унищожила или повредила голяма част от корабите

му, го върнала обратно. Наложило му се да изгуби десет дни, за да изтегли всичките си кораби на брега и да укрепи лагера си, в който сега влизал и флотът му. След като приключил с това, той възобновил похода, унищожил с лекота дървените ограждения, зад които се укривал противникът, и прекосил Темза при Брентфорд. Но британците си намерили водач в лицето на вожда Касивелаун, който се оказал вещ в бойните действия срещу далеч превъзхождащ го противник. Той разпуснал множеството необучени пехотинци и селяни и се придвижвал редом с неприятеля с колесниците и конниците си. Цезар дава детайлно описание на битката с колесници: „В битката с колесници британците започват с това, че препускат из цялото поле, хвърляйки късите си копия, и обикновено ужасът, който вдъхват конете, и тропотът на колелетата са достатъчни да всеят смут в редиците на противника. После, след като си проправят път през ескадроните на собствената си кавалерия, те скачат от колесниците и започват да се сражават пеша. В това време колесниците се отдръпват на близко разстояние, така че бойците, ако бъдат притиснати, да могат лесно да се върнат при своите. Така те съчетават подвижността на конницата с мощта и стабилността на пехотата; и благодарение на ежедневната подготовка достигат до такова майсторство, че успяват дори на стръмен склон да управляват галопиращите коне и светкавично да ги спират и обръщат. Те могат да изтичат по дишлото[1], да застанат на ярема и да се върнат в колесницата с бързината на мълния."

Използвайки тези подвижни сили и избягвайки бойните действия на предварително подготвени места, Касивелаун се движел заедно с римските легиони към вътрешността и отрязвал пътя на изпратените за продоволствия отряди. Въпреки това Цезар превзел първото укрепление и племената започнали да се договарят с него поотделно. Един добре замислен план за унищожаване на базата му на брега на Кент претърпял поражение. При това положение Касивелаун, чието политическо благоразумие не отстъпвало на тактическите му умения, предложил да му даде нови заложници, да му изплати данък и да се подчини, срещу което

Римски воини, релеф.

[1] Дишло, дървен прът между конете във впряга. – Б. ред.

Цезар трябвало да напусне острова. При пълно безветрие „той отплавал късно вечерта и на разсъмване флотът му благополучно стигнал до брега“.

Този път Цезар се обявил за завоевател. Той преминал триумфално по улиците на Рим, следван от унилата процесия на британските пленници; но близо сто години никаква вражеска армия не слязла повече на британския бряг.

За Касивелаун се знае малко и можем само да се надяваме, че по-късните защитници на острова ще имат същия успех и че действията им ще бъдат също толкова съобразени с нуждите на времето. Налага се обаче впечатлението, че е бил опитен и благоразумен вожд, чиито качества и постижения, макар и проявени на провинциална сцена, могат да се сравнят с тези на Фабий Максим Кунктатор[1].

[1] Квинт Фабий Максим (275 пр. Хр. – 203 пр. Хр.) – знаменит римски пълководец и държавник, известен с прозвището си Кунктатор (Изчакващия). След поражението, което Ханибал нанася на Рим, той преследвал картагенската армия от разстояние, избирайки тактиката на постепенното изтощаване на противника. – Б. ред.